

FITXA IDENTIFICATIVA**DADES DE L'ASSIGNATURA**

Codi: 47047
Nom: Conceptes Bàsics del Desenvolupament
Cicle: Màster Universitari Oficial
Crèdits ECTS: 12
Curs acadèmic: 2025-26

TITULACIONS

Titulació	Centre	Curs	Període
2283 - Màster Universitari en Cooperació al Desenvolupament	Facultat de Geografia i Història	1	Primer quadrimestre

MATÈRIES

Titulació	Matèria	Caràcter
2283 - Màster Universitari en Cooperació al Desenvolupament	Assignaturas Obligatòries	OBLIGATÒRIA

COORDINACIÓ

SOLER GUILLEN ANGEL

RESUM**Conceptes i teories del desenvolupament**

Amb aquest mòdul s' inicia el tronc comú d' aquest màster i, per tant, compleix una primera funció introductòria a l' objecte d' estudi. Amb aquesta finalitat s' ofereix una explicació de les causes del subdesenvolupament, emfatitzant aquelles directament vinculades a les relacions Nord-Sud. D' altra banda, una segona funció d' aquest mòdul cal precisar els conceptes bàsics per a l' estudi del desenvolupament i com aquests es poden articular entre si a través de diverses teories del desenvolupament. Amb ambdós elements, l' estudiant disposarà d' elements per aprehendre les situacions de subdesenvolupament, elaborar explicacions pròpies sobre el seu origen i fer valoracions crítiques d' estratègies de desenvolupament.

Panoràmica de la situació internacional

En aquesta assignatura es presenta una visió general dels contextos sociopolítics de les principals regions de cooperació per a Espanya; el Món Àrab, Àfrica Subsahariana i Amèrica del Sud. S' aborden des d' una perspectiva global:

1. Els aspectes històrics, econòmics i socials, així com els desafiaments i els interessos geoestratègics que representen aquestes regions en el marc de les relacions internacionals;
2. Els importants obstacles de desenvolupament, així com els problemes estructurals relatius als sistemes econòmics, la desigualtat social, la pobresa, l'endeutament i la dependència econòmica;
3. Els aspectes socioculturals més destacats i les estructures de les relacions socials i familiars;
4. Els marcs de cooperació i la seva articulació amb les relacions estratègiques i els interessos regionals i internacionals

Desenvolupament Humà i Sostenible

L'assignatura pretén que l'estudiant sigui capaç de manejar i analitzar la següent temàtica:

1. Concepte de Desenvolupament Humà. Indicadors de Desenvolupament Humà.
2. Els enfocaments basats en drets humans en el desenvolupament. Enfocament Basat en Drets Humans. Conceptes nuclears dels EBD. Incorporació dels EBD en les organitzacions de desenvolupament.
3. Concepte de Desenvolupament Sostenible. Una visió integral.
4. Indicadors de Desenvolupament Sostenible

Desenvolupament Comunitari

Després d'una primera aproximació a les principals teories del Desenvolupament i una exhaustiva anàlisi dels conceptes bàsics d'aquest, l'alumnat aborda la contextualització de la situació internacional, a través de l'aproximació a la realitat sociopoliticoeconòmica de les principals regions a les quals s'adrecen accions de Cooperació Internacional. La seqüència teoricopràctica ens porta a aprofundir el Desenvolupament Humà Sostenible com a concepte i enfocament de capacitats.

Es desenvoluparan i treballaran conceptes fonamentals que orientin la formació dels nostres estudiants a intervencions específiques en matèria de Cooperació Internacional al Desenvolupament. Treballarem entenent que, per definició, en aquestes intervencions el global i el local estan íntimament relacionats. Ambdues dimensions es requereixen mútuament per abordar estratègies planificades pels grans actors dels nostres estudiants a intervencions específiques en matèria de Cooperació Internacional al Desenvolupament. Treballarem entenent que, per definició, en aquestes intervencions el global i el local estan íntimament relacionats. Ambdues dimensions es requereixen mútuament per abordar estratègies planificades pels grans actors de la Cooperació Internacional (Sistema de Nacions, Unió Europea, estats membres del CAD), però que estan destinades als subjectes-actors protagonistes del seu propi desenvolupament, i on la intervenció dels tècnics especialitzats en Cooperació Internacional al Desenvolupament cobra una rellevància garant de l'èxit, o perdudes, en els processos de

desenvolupament.

CONEXIMENTS PREVIS

RELACIÓ AMB ALTRES ASSIGNATURES DE LA MATEIXA TITULACIÓ

No s'ha especificat restriccions de matrícula amb altres assignatures del pla d'estudis.

ALTRES TIPUS DE REQUISITS

No se han especificado restricciones de matrícula con otras asignaturas del plan de estudios.

COMPETÈNCIES / RESULTATS D' APRENENTATGE

-

Actuar con autonomía en el aprendizaje, tomando decisiones fundamentadas en diferentes contextos, emitiendo juicios en base a la experimentación y el análisis y transfiriendo el conocimiento a nuevas situaciones.

Analizar críticamente los teorías y enfoques de desarrollo que perpetúan modelos injustos que están en la base de la desigualdad y la pobreza.

Analizar los problemas de cooperación desde una perspectiva local y global, teniendo como marco de referencia los ODS y sus valores democráticos.

Aplicar criterios de análisis de la realidad económica, política y ecosocial en los que se insertan los enfoques y problemáticas de la cooperación al desarrollo.

Aplicar els coneixements teòrics adquirits al llarg del curs en qualsevol treball de recerca o intervenció en matèria de cooperació al desenvolupament.

Aplicar el trabajo en equipo desde la adaptación fluida, el respeto a contextos de interculturalidad y el manejo de grupos multiculturales y comunidades marginales.(ODS 11).

Colaborar eficazmente en equipos de trabajo, asumiendo responsabilidades y funciones de liderazgo y contribuyendo a la mejora y desarrollo colectivo.

Comprendre aspectes bàsics d'àmbits transversals de la cooperació com: drets humans, salut global, perspectiva de gènere i sostenibilitat ambiental.

Comprendre les implicacions pràctiques i les estratègies del concepte de cooperació al desenvolupament, des d'una perspectiva històrica.

Comunicar coneixements i raons últimes a públics especialitzats i no especialitzats d'una manera clara i sense ambigüitats.

Conèixer aspectes bàsics de la realitat empírica dels països subjecte i objecte de la cooperació al

desenvolupament.

Conocer y comprender, desde el propio ámbito de la titulación, las desigualdades por razón de sexo y género en la sociedad; integrar las diferentes necesidades y preferencias por razón de sexo y de género en el diseño de soluciones y resolución de problemas.

Contribuir en el diseño, desarrollo y ejecución de soluciones que den respuesta a demandas sociales, teniendo en cuenta como referente los Objetivos de Desarrollo Sostenible.

Defensar en públic els resultats dels treballs de recerca en el marc de la cooperació al desenvolupament.

Demostrar razonamiento crítico y autocrítico en el ámbito de la titulación, considerando aspectos tales como la ética profesional, los valores morales y las implicaciones sociales de las diferentes actividades realizadas.

Desarrollar un espíritu y actitud de solidaridad y servicio.

Entendre les teories alternatives de desenvolupament i els enfocaments postdesenvolupistes que aporten elements de justícia social, ambiental i de DH, així com perspectiva descolonial i de transició.

Explicar les implicacions pràctiques i estratègiques dels conceptes de gènere, feminismes, desenvolupament sostenible i desenvolupament comunitari.

Identificar les forces econòmiques, socials i polítiques que expliquen i provoquen l'existència de la pobresa, la desigualtat i la crisi ecosocial, així com de problemàtiques específiques de les nacions i territoris amb necessitats de desenvolupament.

Identificar necessitats i prioritzar accions amb èxit en l'àmbit de la cooperació al desenvolupament.

Participar en organismos públicos y privados (administraciones, agencias especializadas, ONGD y organizaciones de la sociedad civil, institutos de investigación y ámbito universitario, entidades de la economía social, etc.) de carácter local, nacional e internacional como profesionales o investigadores/as en materia de cooperación al desarrollo. Integrar la gestión de la gobernanza administrativa de carácter multinivel y relacional en los proyectos de desarrollo con una perspectiva territorial, democrática y de ciudadanía global de acuerdo con los ODS en general y, especialmente, con los ODS 16 y 17

Proposar solucions creatives i innovadores a situacions o problemes complexos, propis de l'àrea de connexió, per donar respostes a les diverses necessitats professionals i socials

Saber comunicarse de manera efectiva, tanto de forma oral como escrita, adaptándose a las características de la situación y de la audiencia.

Utilizar técnicas avanzadas de búsqueda, organización, sistematización, puesta en valor y evaluación de información en contextos vulnerables y desestructurados necesitados de políticas informadas de desarrollo

DESCRIPCIÓ DE CONTINGUTS

1. Conceptes bàsics de desenvolupament

Concepte de Desenvolupament. Teories del Desenvolupament. Globalització, cooperació i canvi social. Desenvolupament, desigualtat i pobresa.

2. Panoràmica de la situació internacional

Visió del sistema-món; Problemes i desafiaments. Homologació a la realitat socio-política i socioeconòmica a: Àfrica, Magrib i món àrab, Amèrica Llatina i Àsia.

3. Desenvolupament Humà i Sostenible

Concepte de Desenvolupament Humà. Enfocament de Capacitats. Indicadors de Desenvolupament Humà.

Concepte de Desenvolupament Sostenible. Una visió integral. Indicadors de Desenvolupament Sostenible.

4. Desenvolupament Comunitari

Estratègies i models d' intervenció: Desenvolupament comunitari. Polítiques d' inclusió social.

Participació comunitària en el desenvolupament local. Recerca i Promoció del desenvolupament local.

VOLUM DE TREBALL (HORES)

ACTIVITATS PRESENCIALS

Activitat	Hores
Tutories	8,00
Teoria	24,00
Seminari	12,00
Pràctiques a l'aula	24,00
Altres activitats	4,00
Total hores	72,00

ACTIVITATS NO PRESENCIALS

Activitat	Hores
Assistència a altres activitats	12,00
Elaboració de treballs individuals o en grup	30,00
Estudi i treball autònom	171,00
Preparació de classes	0,00
Preparació d'activitats d'avaluació	0,00
Resolució de casos pràctics	15,00
Total hores	228,00

METODOLOGIA DOCENT

- Sessions presencials teòriques amb exposició de continguts bàsics del programa.
- Realització de seminaris com espais per a la reflexió, posada en comú i aprofundiment dels continguts ja treballats per l' alumne amb anterioritat a través del seu treball autònom.
- Sessions presencials pràctiques en les quals s' utilitzaran estratègies metodològiques de resolució de problemes, estudi de cas i aprenentatge per projectes per a l' aplicació dels conceptes bàsics prèviament introduïts.
- Ensenyament pràctic a través de visites guiades (sortides de camp).
- Tutories en aula per a la resolució de dubtes i clarificar col·lectivament qüestions d'interès per a tots els alumnes en relació als continguts conceptuals o pràctics, així com el treball que hauran de realitzar de forma autònoma.

AVALUACIÓ

La qualificació global de l' assignatura s' obté a partir de les qualificacions obtingudes en les proves que a continuació es detallen per a cadascuna de les tres matèries de l' assignatura:

Matèria	Tipus d'avaluació	% Nota
Conceptes i teories del desenvolupament	Examen	25%
Panoràmica situació internacional	Assaig final	25%
Desenvolupament humà i sostenible	Memòria final	25%
Desenvolupament comunitari	Memòria final	25%

- Perquè s' avaluï una matèria es requereix una **ASSISTÈNCIA MÍNIMA del 80%** de les hores lectives que tingui assignades.
- Per superar l' assignatura s' hauran d' aprovar amb un **5 tots els exercicis avaluable**s.

La còpia o plagi manifest de qualsevol tasca que formi part de l' avaluació suposarà la impossibilitat de superar l' assignatura, sotmetent-se seguidament als procediments disciplinaris oportuns. Tingui's en compte que, d' acord amb l' article 13. d) de l'Estatut de l'Estudiant Universitari (RD 1791/2010, de 30 de desembre), és deure d'un estudiant abstenir-se en la utilització o cooperació en procediments fraudulents en les proves d'avaluació, en els treballs que es realitzin o en documents oficials de la universitat. Davant pràctiques fraudulentes es procedirà segons el que determina el "Protocol d'actuació davant pràctiques fraudulentes a la Universitat de València" (ACGUV 123/2020): <https://www.uv.es/sgeneral/Protocolos/C83sp.pdf>

BIBLIOGRAFIA

Básicas

Conceptos y teorías del desarrollo

Berzosa, C., Bustelo, P. y de la Iglesia, J. (1996): Estructura Económica Mundial, Ed. Síntesis, Madrid.

Capítulo 9 (Las polémicas teóricas sobre el desarrollo).

Hirschman, A.O. (1984): De la economía a la política y mas allá. F.C.E., México. Capítulo 1 (Orto y ocaso de la economía del desarrollo, pp.11-39)

March Poquet, J.M. (2003): Desarrollo, excedente y producción (mimeo). (Disponible en el Aula Virtual)

de la dependencia. Una revaluación crítica. F.C.E., México, pp.21-89.

Matus, Carlos (2006): MAPP Método Altadir de Planificación Popular. Lugar Editorial, Buenos Aires.

Panorámica de la Situación Internacional

Mundo Árabe:

El Houssine Majdoubi Bahida, (2011) Las revoluciones democráticas en el Mundo Árabe

<http://www.infoamerica.org/icr/n05/majdoubi.pdf>

Gonzalo, Escribano (2010) Cooperación y Mundo Árabe http://www.uned.es/curso-desarrolloeconomico/articulos/tema6-3/tema6_3-1.pdf

Awatef Ketiti (2006) Superando estereotipos: Género, inmigración y juventud en el Magreb

http://www.gvajove.es/ivaj/export/sites/default/IVAJ/es/ivaj/Publicaciones/Animacio_21.pdf

Awatef Ketiti, Ignacio Ossorio, Érica Cerrolosa, Jesus García.

Sociedad civil y transiciones en el Norte de África: Egipto, Túnez, Argelia, Marruecos

http://euromed.eurosur.org/IMG/pdf/sociedad_civil_norte_Africa.pdf

América Latina:

Alonso, José Antonio, Aguirre, Pablo y Santander (2011): La cooperación triangular española en

América Latina:

Sanahua, José Antonio (2009): Iberoamérica en la política española de cooperación al desarrollo: los dilemas entre las identidades, los valores y los intereses, en del Arenal, Celestino (coord.): España y América Latina 200 años después de la independencia. Valoración y perspectivas, Real Instituto Elcano, Marcial Pons, pp.193-240.

Tezanos, Sergio y Guijarro, Marta (2010): Desigualdad, ayuda y crecimiento: impacto macroeconómico de donaciones y créditos de ayuda en América Latina y el Caribe, DT cooperación y desarrollo 210/3, Cátedra de Cooperación Internacional y con Iberoamérica, Universidad de Cantabria, disponible en http://www.ciberoamericana.com/pdf/DT_2010_3.pdf, pp.

África Subsahariana:

Campos Serrano, A. (ed.), Ayuda, mercado y buen gobierno. Los lenguajes del desarrollo en África en el cambio del milenio, Icaria, Barcelona, 2005.

-Easterly, W., The White Man's Burden : Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done so Much Ill and So Little Good, Oxford University Press, Oxford, 2006.

-Delpechin, J., Por una recuperación de la historia africana. De África a Haití a Gaza. Oozebap-

Fahamu, Barcelona, 2011.

-Echart Muñoz, E. y Santamaría A. (coords), África en el horizonte. Introducción a la realidad socioeconómica del África subsahariana, Catarata-IUDC, Madrid, 2006.

-Guest, R., The Shackled Continent : Africa's Past. Present and Future, Pan, Londres, 2005.

-Kabunda Badi, M. y Caranci, C. (coords), Etnias, Estado y poder en África, Servicio Central de Publicaciones del Gobierno, Vasco, Victoria, 2005.

-Kabunda, M. y Santamaría, A., Mitos y realidades del África Subsahariana, Catarata-Casa África, Madrid, 2009.

-Meredith, M., The State of África. A History of Fifty Years of Independence, Free Press, Londres-Nueva York, 2005.

-Sodupe, K., Kabunda, M. y Moure, L., África Subsahariana. Perspectivas sobre el Subcontinente en un mundo global , Universidad del País Vasco (Cátedra de Estudios Internacionales), Bilbao, 2009.

Materia Desarrollo Humano y Sostenible

Sesión de ALBERT MORA:

García Camarero, Julio. 2010. El decrecimiento feliz y el desarrollo humano, Madrid: los libros de la catarata.

Klein, Naomi. 2015. Esto lo cambia todo. El capitalismo contra el clima, Barcelona: Paidós.

Latouche, Serge. 2007. Sobrevivir al desarrollo. De la descolonización del imaginario económico a la construcción de una sociedad alternativa, Barcelona: Icaria.

Max-Neef, Manfred. 2006. Desarrollo a escala humana, Barcelona: Icaria.

Nussbaum, Martha C. 2012. Crear capacidades. Propuesta para el desarrollo humano, Barcelona:

Paidós.

Desarrollo Comunitario

Sesión Prof. Elena Mut:

ACEBAL MONFORT, Luis (coord.) (2010): El enfoque basado en Derechos Humanos: nueva mirada a la cooperación. Construcción de ciudadanía y de voluntad política. Red en Derechos.

ACEBAL MONFORT, Luis (coord.) (2011): El enfoque basado en Derechos Humanos y las políticas de cooperación internacional. Red en Derechos.

BELDA, Sergio; BONI, Alejandra; PERIS, Jordi (2012): Conceptos e implicaciones de la incorporación del enfoque Basado en Derechos en organizaciones de desarrollo. Universitat Politècnica de València.

GEDCE. Cuadernos de investigación en procesos de desarrollo nº 7.

GÓMEZ GIL, Carlos (2007): Los Objetivos de Desarrollo del Milenio y la cooperación descentralizada, Cuadernos Bakeaz, nº 83.

IBARRA, P y UNCETA, K. (corrds.) (2001): Ensayos sobre desarrollo humano. Introducción y Cap. 1.

Ed. Icaria.

PIQUERAS, A. (2008): Desarrollo y Coperación: un análisis crítico. Cap. 2. Ed. Tirant Lo Blanc.

SEN, A. (2000): Desarrollo y libertad (2000). Introducción y Cap.1. Ed. Planeta

PNUD. Informe sobre Desarrollo Humano 2011. Sostenibilidad y equidad: Un mejor futuro para todos.

Complementarias

Conceptos y teorías del desarrollo

Bagchi, Amiya Kumar: Industrialización, en Eatwell, J.; Milgate, M. y Newman, P. (comp.) (1993):

Desarrollo Económico, ICARIA-FUHEM, Barcelona, pp.287-305.

Bustelo, Pablo (1998): Teorías contemporáneas del desarrollo económico. Editorial Síntesis, Madrid.

Furtado, C. (1983): Breve introducción al desarrollo. Un enfoque interdisciplinar. F.C.E., México.

Graciarena, J. (1983): Poder, estilos de desarrollo y autoafirmación colectiva; en Oteiza, E (Sel.)(1983):

Autoafirmación colectiva. Una estrategia alternativa de desarrollo, Fondo de Cultura Económica,

México, pp.37-68.

Hernández, Gil-Manuel. 2012. Medi ambient, risc i sostenibilitat en Hernández, Gil-Manuel. Sociologia

de la globalització. Anàlisi social d'un món en crisi, València: Tirant lo Blanch, pp. 251-285.

-Oliveres, Arcadi. 2012. Detengamos la crisis. Las perversiones de un sistema que podemos cambiar,

Madrid: Fundación Emmanuel Munier.

Hirschman, A.O. (1961): La estrategia del desarrollo económico. Fondo de Cultura Económica,

México.

Matus, C. (1980): Planificación de situaciones. Fondo de Cultura Económica, México.

Oliveres, Arcadi (2005): Contra el hambre y la guerra. Angle Editorial, Barcelona.

Palma, J. Gabriel: Estructuralismo, en Eatwell, J.; Milgate, M. y Newman, P. (comp.) (1993): Desarrollo

Económico, ICARIA-FUHEM, Barcelona, pp.250-260

Pinto, A. (1978): Estilos de desarrollo: conceptos, opciones, viabilidad. El Trimestre Económico,

vol.XLV, nº179, pp.556-610.

PNUD (Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo) (2008): Informe sobre Desarrollo

Humano 2007/2008. La lucha contra el cambio climático: solidaridad frente a un mundo dividido.

(Disponible en <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2007-2008/chapters/spanish/>, Fecha de acceso: 2008-09-19).

Prebisch, Raúl (1981): Capitalismo periférico. Crisis y transformación. Fondo de Cultura Económica, México. pp.30-46.

Schumacher, E.F. (1978): Lo pequeño es hermoso. Hermann Blume, Madrid. Capítulo 12 (Problemas económicos que demandan el desarrollo de la tecnología intermedia, pp.149-164).

SUNKEL, O. y PAZ, P. (1970): El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo. Siglo XXI, México.

Sesión América Latina

Altman, J. y F. Rojas (2008) Las paradojas de la Integración en América Latina y el Caribe, Siglo XXI y Fundación Carolina, Madrid, pp. 374.

Ayuso, A. Pobreza, Desigualdad y Cohesión Social: Mas allá de los objetivos del Milenio en Pensamiento Iberoamericano, nº 0, 2ª época 2007/1, pp. 105-126.

Ayuso, A. (2010) Integración con Equidad: Instrumentos para el tratamiento de las Asimetrías en América del Sur pp. 137- 178 en CIENFUEGOS, M. y J.A. SANAHUJA (Eds) Una region en Construcción: UNASUR y la Integración de América del Sur CIDOB, pp. 422

Birdsall,N; N. Lustig & D. Mcleod Declining Inequality in Latin America: Some economics, Some Politics Working Papers 251, Center for Global Development, may 2011

Brysk, Alison. (2000) From Tribal Village to Global Village: Indian Rights and International Relations in Latin America. Stanford: Stanford University Press.

CEPAL Panorama social de América Latina 2010. Síntesis lanzamiento., Santiago de Chile

Duran, J. E. y F. Masi (2007) Diagnóstico de las asimetrías en los procesos de integración de América del Sur, CEPAL, Documento de trabajo, Santiago de Chile, pp. 41

FIIAPP Iniciativa para la Cohesión social en América Latina. Documento base. Madrid, abril

Margaret E. y Sikkink, Kathryn (1998) Activist beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics. Ithaca y Londres: Cornell University Press. Cap 1.

Levine, Daniel H. and José E. Molina, editors (2011) The Quality of Democracy in Latin America. London: Lynne Rienner.

Mainwaring, Scott y Shugart, Matthew S. comps. (2002) Presidencialismo y democracia en América Latina. Barcelona: Paidós.

PNUD (Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo) (2009): Human Development Report 2010

ODonnell, Guillermo (2007) Disonancias. Críticas democráticas a la democracia. Buenos Aires: Prometeo Libros.

Ottone, E. (dir.) Cohesión Social. Inclusión social y sentido de pertenencia en América latina y el Caribe CEPAL, AECl, SEGIB, mayo 2007, pp. 174

REDDY, S. ¿Son fiables las estimaciones de Pobreza en América Latina One Pager nº 52, Centro Internacional de Pobreza, PNUD, julio 2008, pp. 2

anahuja, J. A. (2007) Cohesión social: la experiencia de la UE y las enseñanzas para América Latina

Quórum nº 18, verano, pp, 11

Sunkel, O. y Paz, P. (1970): El subdesarrollo latinoamericano y la teoría del desarrollo. Siglo XXI, México.

Wickham-Crowley, Timothy P. (1992) Guerrillas & Revolutions in Latin America. A comparative study of insurgents and regimes since 1956. Princeton: Princeton University Press. Caps 1 y 2.

Materia: Desarrollo Humano y Sostenible

BORJA, Carmen; GARCIA, Paloma; HIDALGO, Richard (2011): El enfoque basado en Derechos Humanos. Evaluación e indicadores. Red en Derechos.

STIGLITZ, J.; SEN, A.; FITOUSHI, J.P (2008): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, PR

Desarrollo Comunitario. Estrategias y modelos de intervención

Arellano Yanguas, Javier (2008) Capital social: ¿despolitización del desarrollo o posibilidad de una política más inclusiva desde lo local?. Cuadernos de Trabajo Nº 46 HEGOA (texto completo disponible http://publ.hegoa.efaber.net/assets/pdfs/191/Cuadernos_de_trabajo_46.pdf?1314810963)

Fuertes, A. & Gatica, L. (2008) De la economía global al desarrollo local. El alcance de la intervención de los agentes de empleo y desarrollo local Edita Universitat de València

Rodríguez Gutiérrez, Fermín (editor) Manual de desarrollo local Ediciones Trea Oviedo

Solari, Vicente Andrés & Cruz, Anabel (Coordinadores) (2007) Sociedad civil y desarrollo local Editorial Porrúa México

DOCUMENTALES RECOMENDADOS

Wagenhofer, Edwin (Director) (2005) Nosotros alimentamos al mundo (96 minutos)

Poveda, Christian (Director) (2008) La vida loca (90 minutos)

Guardiola, José Antonio (Director) (2009) Nuevos esclavos, hambres viejas (44 minutos)